

BAPTYSTERIUM MEDIOLAŃSKIE

Baptysterium, w którym - jak sądzimy - miał miejsce 24 kwietnia 387 r. chrzost świętego Augustyna, stanowi część *ecclesia episcopalis Mediolanu*. Sądząc z dotychczas odkopanych założeń zespół katedry stanowił, dobrze poświadczony na terenie północnej Italii oraz Galii, typ *ecclesia geminata* i składał się z dwu bazylik, ustawionych jedna za drugą i zaopatrzonych w baptysteria¹. Wykopaliska, prowadzone pod dzisiejszą katedrą i przed nią, odsłoniły dotychczas: oktogonalny basen starszej bazyliki /*Vetus, Minor*/, absydę i część murów bazyliki *Nova /Maior*, potem *S.Thecla*/ i jej baptysterium zbudowane przez Ambrożego oraz salę dwuabsydową /*cella biabsidiata*/, leżącą między południowym a zachodnim wejściem do baptysterium, budowaną w takim samym muryrowanym wątku jak mury baptysterium. O istnieniu dwu kościołów miejskich, określonych jako *Vetus /Minor*/ i *Nova /Maior*/ mówi też wyraźnie św. Ambroży w liście do Marceliny z 386 roku².

Zespół katedralny w Mediolanie powstawał stopniowo. Bazylika *Vetus* dotychczas nie odkopana, leżąca pod nawą główną dzisiejszej katedry, miała być zbudowana za Miroklesa, którego biskupstwo pokrywa się z rządami Konstantyna Wielkiego³. Baptysterium tej bazyliki, leżące pod północną zakrystią *Duomo* znane

---

1 Wykopaliska prowadzono w latach 1961-1964 w związku z budową stacji metra. Por. M. Mirabella Roberti, *Il battistero antico di Milano*, w: *Atti del VI Congresso Internazionale di Archeologia Cristiana*, Roma 1965, 703-707; to samo w artykule tegoż autora: *Contributi della ricerca archeologica all'architettura ambrosiana milanese*, w: *"Studia Patristica Mediolanensia"*, VI, Milano 1976, 357-359; G. Bovini, *Gli edifici di culto milanesi d'età preambrosiana*, Corsi 1961, 50-56.

2 *Epistola* 20, 1, PL 16, 1036 B.

3 Przypuszcza się, że bazylika *Vetus* leżała tam, gdzie od IX do XV w. stał, wymieniany w źródłach, kościół określany jako *"ecclesia hiemalis S. Mariae"*. Dedykację *"hiemalis"* ma też szereg innych kościołów z grup kościołów podwójnych. Por. A. Capitani d'Arzago, *La chiesa Maggiore di Milano*, Milano 1952, 46-56.

jest ze źródeł średniowiecznych jako przeznaczone dla chrztu kobiet⁴. Bazylika Nova - sądząc z korespondencji Ambrożego⁵ - funkcjonowała już w 355 r., kiedy to w czasie synodu arianskiego został z niej porwany przez arian biskup Dionizy, który następnie wraz z towarzyszami został wygnany z miasta⁶. Baptysterium tej bazyliki, w którym umiejscawia się chrzest św. Augustyna, budował biskup Ambroży w latach 375-386.

Baptysterium ma kształt oktogonu o rozpiętości 19,30 m. W grubości muru, wynoszącej 3 metry, mieszczą się cztery nisze prostokątne - zainstalowane zgodnie ze stronami świata, zaopatrzone w wejścia - oraz cztery ślepe nisze półkolisty. Te ostatnie pełniły prawdopodobnie rolę vestiarium, w którym na stojących w zakolu muru ławkach składano szaty przed wejściem do basenu. Pośrodku znajduje się oktogonalny basen, którego średnica ma od zewnątrz 6,10 m., a od wewnątrz 5,16 m., o głębokości 0,80 m. Wschodni odcinek wewnętrznej ściany basenu ma charakterystyczne wcięcie, które znajduje wytłumaczenie przy omawianiu przebiegu ceremonii chrzcielnej. Dobrze potwierdzona jest w Mediolanie całość instalacji doprowadzających wodę bieżącą do basenu /zachował się kanał ceglany na rury i dojścia wykonane z marmuru i brązu/ oraz rura odpływowa zachowana pod południowym wejściem.

Wnętrze baptysterium było bogato zdobione. Na dolnych partiach ścian zachowały się ślady marmurowych okładzin. Posadzka wyłożona była czarnymi i białymi płytkami kamiennymi o kształcie rombów, wieloboków i kwadratów. Wnętrze basenu

---

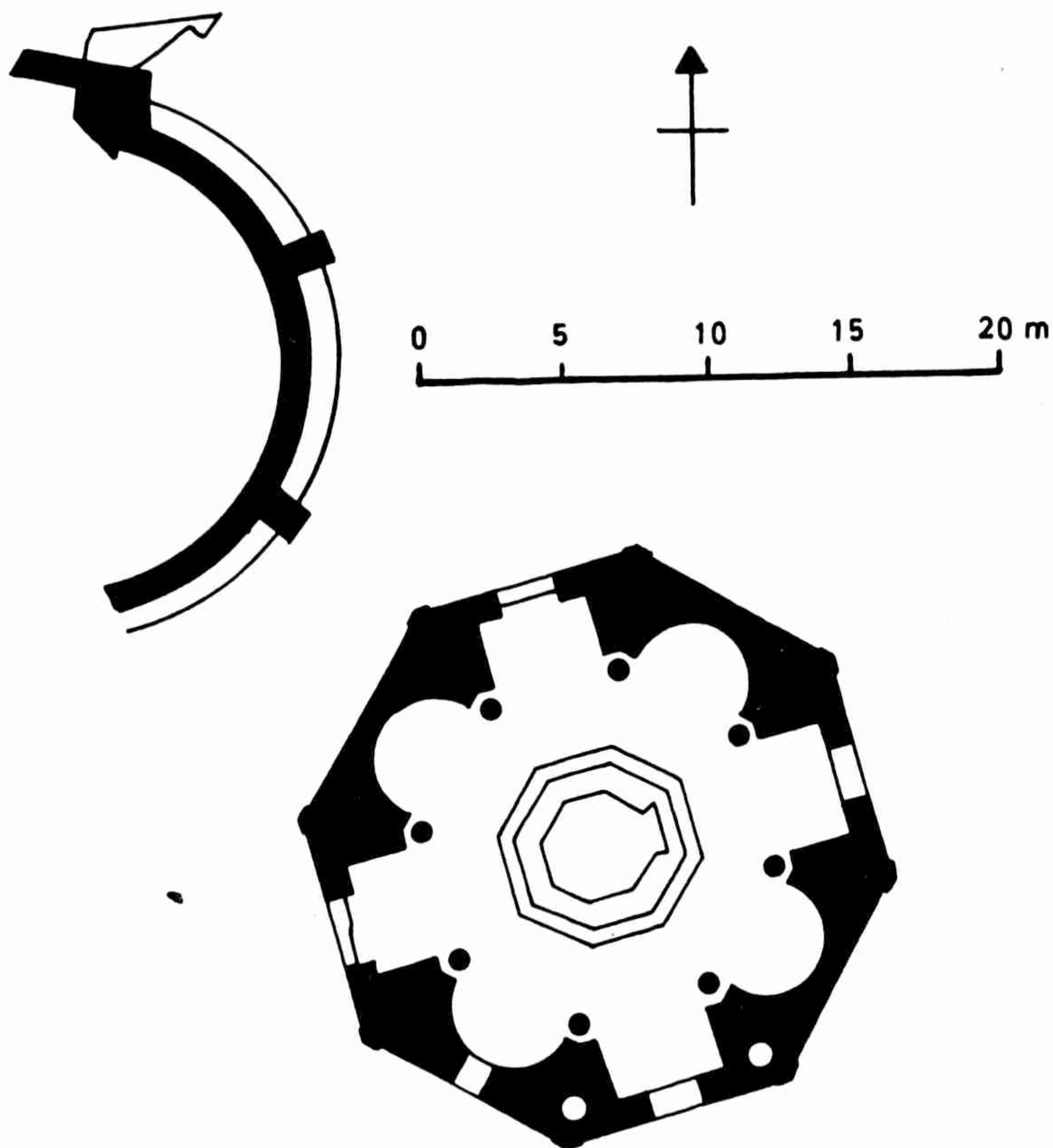
4 J. G. Picard, Ce que les textes nous apprennent sur les équipement et le mobilier liturgique nécessaire pour le baptême, XI Congrès International d'Archéologie Chrétienne, Lyon 1986 /Pretirages des rapports s. 6/. O baptysterium określanym w źródłach S. Stefano ad fontes mówi też 149 poemat Ennodiusza z pocz. VI wieku. Por. CSEL 6, 607, lub MGH Auctores antiquissimi VII s. 271, nr 379.

5 Epistola 63, 68, PL 16, 1259.

6 Biskup Dionizy jest uważany za budowniczego basilica Maior. Jego greckim pochodzeniem tłumaczy się niezwykle na zachodzie kształt transeptu tej bazyliki. Por. G. Traversi, Architettura paleocristiana milanese, Milano 1964, 47-61.

i jego stopnie wyłożone były płytami greckiego marmuru. Pięknych efektów światłocieniowych dostarczały odsunięte od ścian kolumny, na których częściowo opierało się nie zachowane sklepienie, kryte prawdopodobnie barwną mozaiką, której część kostek odnaleziono.

Pomysł zastosowania oktagonu w budowlu chrzcielnej Ambroży przejął najprawdopodobniej z cesarskich grobowców rzymskich widząc w tym kształcie - jak można sądzić z przypisywanej mu inskrypcji - obok grobu "starego człowieka" symbol zmartwychwstania do życia nowego⁷. Inskrypcja, składająca się z 8 dystychów miała zdobić mury baptysterium. W jej treści, przechowanej w sylodze z Lorch, czytamy, że ósmy dzień będzie dniem zmartwychwstania⁸.

Uproszczony plan baptysterium bazyliki / Nova, Maior, św. Tekli/ oraz zarys absydy tej bazyliki.

---

7 Taki kształt ma m.in. mauzoleum Dioklecjana w Spalato, a na terenie Mediolanu: mauzoleum pogańskie przy S. Vittore oraz mauzoleum teodozjańskie zw. potem S. Aquilino.

8 Codex Vaticanus Palatinus 833. Por. O. Perler, L'inscription du baptistère de sainte Thècle a Milan et "De Sacramentis" de saint Ambroise, RivAC 27/1951/ 145-166.

Ryt chrzcielny, w głównych zarysach, daje się odtworzyć po pierwsze na podstawie przesłanek dostarczonych przez wykopaliska, a po drugie z informacji zawartych w dwóch traktatach św. Ambrożego: "De mysteriis" i "De sacramentis".

Katechumen przed wejściem do baptysterium nazwanego "przybytkiem odrodzenia"⁹ podlegał ceremonii otwarcia ust oraz wyrzekał się diabła. Wejście następowało, jak można sądzić z tekstu Ambrożego, od strony zachodniej: "Wszedłszy więc, aby ujrzeć swego wroga, którego zamierzasz się wyprzeć w oczy, kierujesz się ku wschodowi, bo kto wyrzeka się diabła, zwraca się do Chrystusa i patrzy prosto na Niego"¹⁰. Wejście zachodnie położone jest najbliżej cella biabsidiata, gdzie poprzednia ceremonia mogła mieć miejsce.

Dalej pisze Ambroży: "Co ujrzalesz? Wodę. Owszem, lecz nie tylko. Zobaczyłeś jeszcze usługujących tam lewitów i biskupa, który zadawał pytania i poświęcał"¹¹. Jest tu niewątpliwie mowa o poświęceniu wody. Ambroży przypomina cud w Maru i dalej pisze: "Dopóki bowiem nie odda się czci Krzyżowi Pańskiemu, woda jest zupełnie nieużyteczna dla przyszłego zbawienia /.../. Podobnie jak Mojżesz, jako prorok, włożył laskę do tamtego źródła, tak do tego źródła /tzn. basenu/ kapłan wkłada pochwałę Krzyża Pańskiego, a woda nabiera słodczy łask"¹². Fragment z dzieła "De Sacramentis" pozwala nam poznać, co mówił biskup przy ceremonii poświęcenia wody: "kapłan dokonuje nad wodą egzorcyzmów, następnie zanosi błagania i modły o uświęcenie źródła chrzcielnego i o obecność wieczystej Trójcy"¹³.

Po wejściu katechumena do baptysterium miało miejsce namaszczenie prawdopodobnie całego ciała, ponieważ jest porównane przez Ambrożego do namaszczenia ciała zawodnika przed walką¹⁴. Dokonywał go kapłan i diakon.

"Następnie podszedłeś bliżej, zobaczyłeś źródło chrzcielne i stojącego nad nim biskupa"¹⁵. Biskup stał najprawdopodobniej

- 9 De mysteriis 5, PL 16, 407: "regenerationis sacrarium".
10 De mysteriis 7, PL 16, 408, tłum. L. Gładyszewski, POK 26, 37.
11 De mysteriis 8, PL 16, 408, POK 26, 37.
12 De mysteriis 14, PL 16, 410, POK 26, 38.
13 De sacramentis I 18, PL 16, 441, tłum. L. Gładyszewski, POK 26, 58.
14 Por. De sacramentis I 4, PL 16, 437, POK 26, 54.
15 De sacramentis I 9, PL 16, 438, POK 26, 56.

w miejscu wcięcia ścianki basenu po stronie wschodniej. To było miejsce, do którego miał przejść przez wodę katechumen. Przestrzeń ta wynosi ok. 5 metrów, co unaocznia porównanie do przejścia przez Morze Czerwone¹⁶. "Podszedłeś do sadzawki chrzcielnej, wszedłeś do niej, zobaczyłeś biskupa, obok dostrzegłeś lewitów i kapłana"¹⁷. Z tego opisu można sądzić, że ceremonii zanurzania dokonywał kapłan i diakoni, którzy razem z katechumenem stali w wodzie /głębokość basenu wynosi 80 cm/. Nad nimi, wyżej, stał biskup, który nie wchodził do wody. Ambroży nie podaje, jak zanurzano katechumena: mógł kucać, mógł też kłaść się na podłodze basenu, w czym musieliby mu pomagać diakoni. Ich obecność w basenie zdaje się przemawiać za tą drugą wersją. Ona też lepiej odpowiada Pawłowemu porównaniu chrztu do śmierci /Rz 6, 3-4/, do którego nawiązuje Ambroży¹⁸. W tekście "De Sacramentis" Ambroży pisze: "Zapytano cię: 'Czy wierzysz w Boga Ojca wszechmogącego'. Powiedziałeś: 'Wierzę' i zanurzyłeś się, to znaczy pogrzebano cię /.../¹⁹.

"Potem /tzn. po wyznaniu wiary i trzykrotnym zanurzeniu/ podszedłeś do biskupa. Rozważ, co dalej nastąpiło?"²⁰ /.../.

Katechumen otrzymywał "na głowę" namaszczenie. Dlatego na głowę, bo "mądrość bez łaski więdnie, ale otrzymawszy ją zaczyna działać w sposób doskonały"²¹.

Po wyjściu z basenu nowo ochrzczonego czytano opis umycia nóg /J 13/²², a potem otrzymywał on biały strój²³. W "De sacramentis" Ambroży opisuje ponadto obrzęd umycia nóg nowo ochrzczonego przez biskupa, przyznając, że Kościół rzymski, "którego przykład i wzór we wszystkim naśladowujemy" nie stosuje tego obrzędu. Tłumaczy to następująco: "Może zaniechał go dlatego, że często odbywa się tam ceremonia chrztu"²⁴. W Mediolanie chrzczono tylko w Wielką Sobotę, a w Rzymie kilka razy do roku.

16 Por. De sacramentis I 12, PL 16, 439, POK 26, 56.

17 De sacramentis II 16, 447, POK 26, 63.

18 Por. De sacramentis II 23 i III 1, PL 16, 449, POK 26, 65-66.

19 De sacramentis II 20, PL 16, 448, POK 26, 64.

20 De mysteriis 29, PL 16, 415, POK 26, 42.

21 De sacramentis III 1, PL 16, 449, POK 26, 66.

22 De mysteriis 31, PL 16, 416, POK 26, 42.

23 De mysteriis 34, PL 16, 417, POK 26, 43.

24 De sacramentis III 4-5, PL 16, 451-452, POK 26, 67-68.

Następna ceremonia miała już miejsce poza baptysterium. Ambroży nie mówi wyraźnie, gdzie udzielano sakramentu bierzmowania, który określa jako "spiritale signaculum"²⁵, ale sądząc z tego, że bezpośrednio po tym obrzędzie mówi: "możesz podejść do ołtarza"²⁶, miało to prawdopodobnie miejsce w kościele.

Z baptysterium wychodzono prawdopodobnie północnym wyjściem, przed którym zachowały się schody. Jest to wejście położone najbliżej bazyliki Maior /S.Thecla/ lub też - co byłoby bardziej zgodne z zasadami chrzcielnymi - wejściem wschodnim prowadzącym do bazyliki Vetus /S. Mariae/.

Barbara Filarska - Lublin

THE BAPTISTERY OF MILAN
/Summary/

The report briefly describes the baptistery where St. Augustine's baptism probably took place. It outlines a probable rite of this ceremony.

---

25 De sacramentis III 8, PL 16, 453, POK 26, 69.
26 De sacramentis III 11, PL 16, 454, POK 26, 69.